

UOT 37

Lalə Kamal qızı Rəhimova
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Gəncə Dövlət Universiteti
<https://orcid.org/0000-0002-7731-9728>

GƏLƏCƏK MÜƏLLİMLƏRİN İKT SƏRİŞTƏLƏRİ

Лала Камал гызы Рагимова
докторант по программе доктора философии
Гянджинский Государственный Университет

İKT KOMPETENÇII BUDUŞIĞH UÇITELIY

Lala Kamal Rahimova
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Ganja State University

ICT COMPETENCIES OF FUTURE TEACHERS

Xülasə. İnformasiya cəmiyyətinə keçid cəmiyyətin bütün üzvlərinin informasiya mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsini tələb edir. Bu, ilk növbədə, məktəb müəllimləri üçün zəruri bir tələbdir. Müəllim kadrlarının informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi ixtisasından asılı olmayaraq, bütün fənn müəllimləri üçün zəruridir. Bu işə onların ali təhsil aldığı müddətdən başlamaq lazımdır. Hal-hazırda tələbələr İKT – səriştəliliyi onların peşəkarlığının vacib tərkib hissəsidir. Fasiləsiz təhsil sistemində səriştəlilik “savad – səriştə – mədəniyyət – mentalitet” zəncirində təhsilin yekun nəticələrindən biri olmalıdır.

Açar sözlər: *təhsil, müəllim, səriştə, informasiya mədəniyyəti, İKT, informasiya cəmiyyəti*

Резюме. Переход к информационному обществу требует развития информационной культуры всех членов общества. Это в первую очередь необходимо школьным учителям. Формирование и развитие информационной культуры необходимо для всех учителей предметников, независимо от их специальностей. Эту работу следует начинать в процессе обучения в высшей школе. В настоящее время ИКТ-компетентность студентов является важной составляющей их профессионализма. В системе непрерывного образования компетентность должна быть одной из важных конечных результатов образования, в цепочке «грамотность – компетентность – культура – менталитет».

Ключевые слова: *образование, педагог, компетентность, информационная культура, ИКТ, информационное общество*

Summary. The transition to an information society requires the development of an information culture of all members of society. This is especially important for school teachers. The formation and development of an information culture is necessary for all subject teachers, regardless of their specialties. This work should begin in the process of teaching higher education. Currently, the ICT competence of students is an important component of their professionalism. In the system of continuous education, competence should be one of the important end results of education, in the chain "literacy – competence – culture – mentality".

Key words: *education, teacher, competence, information culture, ICT, information society*

İnformasiya cəmiyyətinə keçid cəmiyyətin bütün üzvlərinin informasiya mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsini tələb edir. Bu ilk növbədə məktəb müəllimləri üçün zəruri bir tələbdir. Müəllim kadrlarının informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi ixti-

sasından asılı olmayaraq, bütün fənn müəllimləri üçün zəruridir. Bu işə onların ali təhsil aldığı müddətdən başlamaq lazımdır. Hal hazırda tələbələr İKT səriştəliliyi onların peşəkarlığının vacib tərkib hissəsidir. Fasiləsiz təhsil sistemində səriştəlilik “savad– səriştə –

mədəniyyət – mentalitet” zəncirində təhsilin yekun nəticələrindən biri olmalıdır.

Tələbələrin İKT-dən istifadəyə hazır olması, onlarda bu bacarıqların formalaşdırılması, müəllimlərin bu sahədə kompetensiyaları bir sıra tədqiqatçılar tərəfindən tədqiq edilmişdir (Q.Y. Boqdan, L.V. Qalığına, O. N. İonova, A.A. Kuznetsov və.s.).

L.A. Şevtsova müəllimlərin peşə fəaliyyətində informasiya texnologiyalarından istifadəyə hazır olması problemini tədqiq edir. S.V. Çeçenina regional ixtisasartırma sistemi şəraitində ümumtəhsil məktəbləri müəllimlərinin informasiya hazırlığı problemini tədqiq edir.

O.V. Ursova öz tədqiqatlarında müəllimin İKT səriştəliliyi anlayışını izah edir, onun formalaşdırılması üsullarını təklif edir. Müəllif müəllimin informasiya hazırlığı dedikdə, təhsil prosesində informasiya fəaliyyəti, təlim prosesi iştirakçıları arasında İKT bazasında fəaliyyət, interfəal vasitələrlə qarşılıqlı informasiya əlaqəsinin təmin edilməsi, informatika və İKT sahəsində hazırlığı nəzərdə tutur. Müəllif ixtisasartırma təhsili sistemində ümumtəhsil məktəbi müəllimlərinin informasiya hazırlığının “informasiya-idrak, təşkilati-fəaliyyət və şəbəkə” üç səviyyəli modelini işləyib hazırlamışdır.

L.A. Şevtsova “peşə fəaliyyətində İKT-dən istifadəyə hazırlığın səviyyələrini belə müəyyən edir: “kompüter savadlılığı”, “İKT-səriştəsi” və “İnformasiya mədəniyyəti”. Qeyd olunan hazırlığın formalaşdırılması üçün o, müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətində kompüter texnologiyalarından istifadəyə hazırlığın formalaşdırılmasının pedaqoji şərtlərini, dəstəkləyici tədris sistemini təklif edir. Bu sistem, məktəbin informasiya-təhsil mühitinin inkişafı, müəllimin texnoloji və pedaqoji inkişafının dəstəklənməsinin metodik təminatından ibarətdir.

S.N. Mayorova öz tədqiqatında informasiya texnologiyaları sahəsində müəllim hazırlığında pedaqoji və informasiya istiqamətlərinin inteqrasiyası, informasiya texnologiyaları sahəsində gələcək müəllimlərin informasiya, layihələndirmə, idraki səriştələr sisteminin formalaşdırılması modelini təklif etmişdir. [30, s.139]. Son illərin tədqiqatlar göstərir ki, tələbələrin informasiya mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi bütün fənn müəllimlərinin əsas işi olmalıdır.

Y.M. Razinkinanın tədqiqatında qarşılıqlı əlaqədə olan 3 komponentdən bəhs edilir:

a) peşə fəaliyyətində informasiya texnologiyalarının istifadəsi üzrə biliklərə əsaslanan məzmun komponenti;

b) peşə fəaliyyətində informasiya texnologiyalarından istifadə bacarıqları, bu bacarıqların əsaslandığı fəaliyyət növləri;

c) gələcək müəllimin informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə peşə fəaliyyətinə hazırlanması, bunun təşkilati forma, metod və vasitələri sistemi, tələbənin gələcək peşə fəaliyyətində informasiya texnologiyalarının istifadəyə hazırlığının formalaşdırılması.

Q.Y. Boqdan öz tədqiqatında “peşə fəaliyyətində yeni informasiya texnologiyalarının istifadəsi sahəsində tələbələrin səriştəliliyinin formalaşdırılması üçün üç mərhələ təklif edir:

1) baza nəzəri-pedaqoji hazırlıq (kompüter texnologiyalarının təlim vasitəsi kimi istifadəsi);

2) əlavə təhsil (kompüter texnologiyalarının tədris fənni kimi öyrənilməsi);

3) peşəkar-pedaqoji hazırlıq (kompüter texnologiyalarından peşə fəaliyyətində istifadəsi).

Bu mərhələlərin hər biri peşə hazırlığına xidmət edir. Bütünlükdə isə bu kompleks əsas məsələnin – tələbələrin peşə fəaliyyətində informasiya texnologiyalarından istifadəyə hazırlığının formalaşdırılmasına dəstək verir.

Tədqiqatlar göstərir ki, informasiya cəmiyyətində ali pedaqoji təhsil müəssisəsi tələbələrinin İKT səriştəliliyi xüsusi rol oynayır. L.A. Şevtsova iddia edir ki, “İKT-dən istifadənin ümumtəhsil əhəmiyyəti və texnoloji bacarıqları kompüter texnologiyalarının tədris prosesində tətbiqi üzrə psixoloji-pedaqoji bacarıqlarla sıx əlaqəlidir. Bu keyfiyyət tələbələrin gələcək peşə fəaliyyətinə əsaslanmaqla formalaşdırılmalıdır”. O.V. Ursova qeyd edir ki, “İKT-səriştəliliyinin inkişafı prosesi çoxpilləli xarakter daşmalı, inkişaf pillələri pedaqoji fəaliyyətin yenedən qurulması (transformasiyası) prosesi ilə əlaqələndirilməlidir.”

Tədqiqatçılar tələbələrin İKT səriştəliliyinin formalaşdırılması mərhələləri və səviyyələrinə müxtəlif yanaşmalar təklif edirlər. M. Lebedeva və O.N. Şilova “tələbələrin İKT səriştəliliyinin formalaşdırılmasının üç mərhələsini nəzərdən keçirir: baza, ümumi və peşə fəaliyyəti mərhələsi. Baza İKT səriştəliliyi – ümumi İKT

səriştəliliyinin formalaşdırılması üçün əsasdır, bu isə öz növbəsində, İKT səriştəliliyi gələcəkdə daha yüksək səviyyədə formalaşdırılması üçün zəruri bazadır.

Müəlliflərin fikrinə görə, ümumi İKT səriştəliliyinin baza İKT səriştəliliyindən fərqi tətbiqi proqramların daha geniş istifadəsi ilə əlaqədardır. Bu zaman müəlliflər İKT səriştəliliyində bu elementləri qeyd edirlər:

İnternet-resurslardan istifadə etməklə tədris yönü yeni informasiyanın axtarışı, seçilməsi, müxtəlif İKT vasitələrindən istifadə etməklə təhsil informasiyasının təqdim edilməsi;

1) öz peşə səviyyəsinin artırılması məqsədi ilə müəllimlərin şəbəkə birliklərinin işində, internet-konfranslarda iştirak;

2) kompüter tədris proqramlarının yaradılması, standart tətbiqlərdən və instrumental sistemlərdən istifadə etməklə tədris informasiyasının təqdim edilməsi;

3) standart tətbiqlərdən və ixtisaslaşdırılmış proqramlardan istifadə etməklə tədris təyinatlı məlumat bazalarının yaradılması;

4) html-redaktorlardan, standart tətbiqlərdən və instrumental sistemlərdən istifadə etməklə elektron daşıyıcılarda tədris vəsaitlərinin və materiallarının işlənilib hazırlanması, təlim-tərbiyə məqsədi ilə hazır multimedia layihələrdən istifadə;

5) standart tətbiqlərdən və ixtisaslaşdırılmış proqramlardan istifadə etməklə təlim-tərbiyə prosesinin idarə edilməsi.

M. B. Lebedeva və O. N. Şilova “İKT-səriştəliyi formalaşmasının üç səviyyəsini müəyyən edir:

1) anlama (əsas anlayışlara yiyələnmə);

2) nümunə üzrə istifadə (məsələlərin nümunə üzrə yerinə yetirilməsi);

3) yaradıcı istifadə (qeyri-standart həllin nümayiş etdirilməsini tələb edən tapşırıqların yerinə yetirilməsi)”.

L.N. Qorbunova və A.M. Semibratov “İKT-səriştəliliyinin səviyyələrini ali təhsil müəssisələri arasında nizamlama, paylaşma, bölüşdürmə ilə əlaqələndirmə”yi təklif edir. Bu istiqamətdə 3 səviyyə təklif edilir:

1) Minimal İKT-savadlılığı;

2) Orta İKT bacarıqlılığı və ya medial səriştəliyi;

3) Tam İKT səriştəliliyi.

O.N. İonovanın fikrinə görə “informasiya İKT səriştəliliyinin formalaşdırılması prosesinə informasiya texnologiyalarının öyrənilməsinin daxili və xarici motivləri təsir göstərir: xarici – maddi stimullar (regionun əmək bazarında rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsi, əmək haqqının artması, dərəcənin artması və s.), daxili – peşəkar inkişafın şəxsi özünürealaşdırma motivləri”.

A.A. Yelizarov “müəllimin İKT səriştəliliyinin müxtəlif səviyyələrini qeyd edir: baza və fənniyönü. Baza səviyyəsi dedikdə, müəllimə pedaqoji həllər üçün lazım olan bilik, bacarıq və təcrübəsinin səviyyəsi başa düşülür. Fənniyönü səviyyə isə bu və ya digər tədris fənninin məzmununa dair tələblərə uyğun olaraq işlənilib hazırlanmış müxtəlif resursların və ixtisaslaşdırılmış texnologiyaların mənimsənilməsi və təhsil fəaliyyətinə tətbiqini nəzərdə tutur”.

Tələbələr üçün İKT-səriştəliyi tələbləri yaradılmasının öz spesifikasiyası var. Müasir həyat informasiya cəmiyyətinə keçidi diktə etdiyi üçün tələbələr bu yeni cəmiyyətdə səmərəli fəaliyyətə hazır mütəxəssis kimi formalaşdırmaq zəruridir. Müəllimlər fənlərin tədrisində İKT-nin şüurlu, metodiki baxımdan savadlı istifadəsinə hazır olmaları üçün dərin İKT səriştəliliyinə malik olmalıdırlar.

Məlum olduğu kimi, istənilən peşə fəaliyyəti peşəyə istiqamətlənmiş “xüsusi fənlər”in tədrisini tələb edir. Pedaqoji mənbələrdə “xüsusi fənlər” anlayışına tez-tez rast gəlinir. Dövlət təhsil standartının təhlili əsasında bu terminin tərfi belə verilib: Xüsusi fənlər – konkret ixtisas çərçivəsində peşə fəaliyyətinin növünə görə bilik, bacarıq və vərdisləri formalaşdıran fənlərdir. Buna görə də informasiya texnologiyalarından aktiv istifadə gələcək mütəxəssislərin hazırlığı səmərəsini artırmağa, tələbələrə gələcək peşə fəaliyyətlərində elmi-texniki tərəqqinin ən yeni nailiyyətlərini istifadə etməyi öyrətməyə imkan verir.

Peşəyönü tədris, nəzarət proqramları, peşəkar tətbiqi proqramlar çox olmadığı üçün xüsusi fənn müəllimləri tədris prosesində İKT-nin istifadəsində çətinlik çəkir. Tələbələr peşə fəaliyyətinə hazır olmaq üçün İKT-ni bilməlidir.

Bu məsələlərin həll edilməsi üçün ali peşə təhsili sistemində iş bir neçə istiqamətdə aparılır:

a) ixtisasartırma kursları;

b) tələbə konfranslarında iştiraka hazırlanması, çıxışların multimedia təqdimatları ilə müsayiət edilməsi;

c) dərslərə hazırlıq zamanı İnternet-resurslardan istifadə, dərslərdə hazır elektron vəsaitlərdən istifadə”.

Təhsil fəaliyyətində pedaqoji prosesin bütün komponentləri arasında qarşılıqlı əlaqələr nəzərə alınmaqla, onun informasiya modellərinin layihələndirilməsi əhəmiyyəti yüksəlir, daim imkanları artan pedaqoji və informasiya texnologiyaları spektrinin öyrənilməsi və istifadəsi zərurəti güclənir. S.N. Mayorovanın tədqiqatlarında fənlərin tədrisində yeni informasiya texnologiyalarının istifadə problemi, həmçinin tələbələrin informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması məsələləri nəzərdən keçirilir.

Təcrübə göstərir ki, fənlərin tədrisi sahəsində informasiya texnologiyalarının tətbiqi üzrə konfranslarda birbaşa şəxslərarası təcrübə mübadiləsi əhəmiyyətli təsirə malikdir. Diqqətləyiqdir ki, bu cür konfranslar və ya onların bölmələri müəllimlərə təkcə məruzələrin məzmunu ilə yaxından tanış olmağa yox, həm də elektron təhsil resurslarının qabaqcıl layihələrini görməyə, təhsilin informasiyalaşması vasitələrinin yaradılması və tətbiqi üzrə müxtəlif üsulların müqayisəsini aparmağa imkan verir.

Xarici ölkələrin innovasiya təcrübəsi pedaqoji ictimaiyyətin diqqətini ali təhsildə müasir informasiyalaşma vasitələrinin işlənilməsi və tətbiqi problemlərinə yönəldir. Bu müəllimlərin bu sahəyə olan marağının artırılması üçün nəzərdə tutulan ixtisaslaşdırılmış nəşrlərin əhəmiyyətini sübut edir. Belə nəşrlər geniş mütəxəssis çevrəsinə – müəllimlərə, təhsil sisteminin inzibatçılara, metodistlərə, informatikanın müxtəlif sahələrinin mütəxəssislərinə, psixoloqlara, iqtisadçılara və s. yönəldilməlidir.

Müasir dövr ali təhsil sisteminə tələbələrin İKT sərəştəlliliyinin formalaşdırılması üçün müvafiq şəraitin yaradılması zəruridir. Hələ də ayrı-ayrı fənlərin tədrisi prosesində İKT-dən sistemli istifadəni təmin edəcək, elmi cəhətdən əsaslandırılmış və təcrübə sınaqdan çıxarılmış texnoloji-metodiki yanaşma mövcud deyil. İxtisas fənlərinin tədrisində müasir İKT xüsusiyyətlərini və üstünlüklərini maksimum nəzərə alan tədris fəaliyyətinin forma və metodları kompleksinin işlənilməsi və hazırlanması zəruridir.

Tələbələrin İKT sərəştəlliliyinin formalaşdırılması hazırda ali təhsil sisteminin ən vacib vəzifələrindəndir. Ali məktəb tələbələrinin İKT sərəştəlliliyinin formalaşdırılması – şübhəsiz ki, ali peşə təhsili sisteminin tədris-tərbiyə prosesinin informasiyalaşmasının mühüm şərtidir.

Müasir reallıqlar tələbələrin sürətlə inkişaf edən rəqəmsal texnologiyalara uyğun İKT sərəştəlliliyinin formalaşdırılmasına yeni yanaşmaları tələb edir. Yuxarıda şərh olunanları ümumiləşdirərək, qeyd etmək istərdik ki, universitetlərdə tələbələrin İKT sərəştəlliliyinin formalaşdırılması prosesi aşağıdakıları nəzərdə tutur:

1) təkcə baza İKT bacarıqları deyil, həm də peşəyönlü tətbiqi proqramlar paketi haqqında biliklərin, bacarıqların və onlarla iş vərdislərinin əldə olunması;

2) inkişaf edən informasiya cəmiyyətinin əmək bazarında mütəxəssisə verilən tələblər nəzərə alınmaqla dərslərə hazırlıq və dərslərin keçirilməsi zamanı İKT-dən istifadə;

3) nəticələrin proqnozlaşdırılması – müvafiq hazırlıq səviyyəsi olan, informasiya cəmiyyətinin tələblərinə cavab verən yüksək ixtisaslı mütəxəssisin hazırlanması.

Aparılan təhlil cəmiyyətin informasiyalaşması tempi ilə ali peşə təhsilinin mövcud informasiyalaşma praktikası; tələbələrin İKT sərəştəlliliyinin formalaşdırılması zərurəti ilə ali peşə təhsili sahəsində müvafiq sistemin yoxluğu arasındakı ziddiyyətləri üzə çıxarmağa imkan vermişdir.

Təlim-tərbiyə prosesində İKT-nin tətbiqi ilə müasir müəllim özünün peşəkar və yaradıcı inkişafı üçün güclü stimula alır. Müəllimlər informasiya texnologiyalarını bilməklə, informasiya cəmiyyəti şəraitində işləyəcək mütəxəssislərin hazırlanması prosesində ondan səmərəli istifadə etməli, təhsilin keyfiyyətini, mütəxəssislərin hazırlıq səviyyəsini yüksəltməli, eyni zamanda öz peşə ustalığını artırmalıdır.

Hal hazırda ali peşə təhsili sisteminin mühüm vəzifəsi tələbələrin sürətlə inkişaf edən rəqəmsal texnologiyalara uyğun İKT sərəştəlliliyinin formalaşdırılmasıdır.

Problemin aktuallığı. Məqalədə gələcək müəllimlərin peşə sərəştəlliliyinin əsas elementlərindən biri olan İKT sərəştəlliliyinin formalaşdırılması məsələlərinə toxunulur.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə gələcək müəllimlərin İKT sərəştəlliliyinin formalaşdırılması forma və metodları şərh edilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gələcək müəllimlərin İKT səriştəliliyinin formalaşdırılması ilə məşğul olan pedaqojiyönlü ali təhsil müəssisələri üçün maraq kəsb edir.

Ədəbiyyat:

1. A. Nəsrət. Təhsildə İKT və informasiya mədəniyyəti. – Bakı, 2016.
2. İlham Əhmədov. Təhsil mürəkkəb dinamik sistemdir.
https://www.mektebgushesi.az/2019/11/18/___trashed/.
3. Гаврилюк, В.В. Функциональная неграмотность в условиях перехода к информационному обществу. / В.В. Гаврилюк, Г.Г. Сорокин, Ш.Ф. Фарахутдинов. – Тюмень: Тюменский государственный нефтегазовый университет, 2009. – 244 с.
4. Елизаров А.А. Базовая ИКТ компетенция как основа интернет-образования учителя // RELARN. 2004. URL:
http://www.relarn.ru/conf/conf2004/section3/3_11.html
5. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 40 с.
6. Зимняя И.А. Компетенция и компетентность в образовании // Эйдос. 2014. № 4. – С. 18-28.
7. Каракозов С.Д., Уваров А.Ю. Успешная информатизация = трансформация учебного процесса в цифровой образовательной среде // Проблемы современного образования. 2016. № 2. – С. 7-19.

E-mail: rahimova.lala@yandex.ru

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok., dos. İ.B. Əhmədov,*
fiz.rıy.ü.fəls.dok., dos. Ə.Ə. Aslanov

Redaksiyaya daxil olub: 25.04.2023